

AGRARNI PROIZVODNJI NAMENJENA ZEMLJA

3. VRSTE ZEMLJIŠČ

Vlado Valenčič

- I. Pojem in terminologija
 - 1. Pojem
 - 2. Terminologija
- II. Viri in literatura
 - 3. Viri
 - 4. Literatura
- III. Geografske razmere
 - 5. Vpliv geografskih razmer v splošnem
 - 6. Vprašanje klimatskih sprememb
- IV. Razvoj in stanje po obdobjih
 - 7. Doba do konca 18. stol.
 - 8. Od konca 18. stol. dalje

I. POJEM IN TERMINOLOGIJA

● 1. **Pojem.** Kmetijska zemljišča delimo na vrste (zemljiške kategorije) po zemljiških kulturah, tj. po tem, kaj se na zemljišču prideluje oziroma kaj na njem raste.

Med vrste kmetijskih zemljišč ne štejejo: nerodovitni svet, torej zemljišče, ki je po naravi neprimerno za vegetacijo (golo skalovje); svet, ki je primeren le za gospodarsko nepomembno vegetacijo (močvirja); zemljišča, ki jih je človek odtegnil rastlinju, da bi jih drugače uporabil (ceste in nekatera stavbišča). Pač pa štejejo med kmetijska zemljišča stavbišča kmetijskih obratov (kmečke hiše, gospodarska poslopja, dvorišča), v nekem pomenu pa tudi vodne površine, če štejemo ribogojstvo in ribolov za agrarno gospodarsko panogo. Vendar takih površin statistike običajno ne izkazujejo med kmetijskimi zemljišči, ker pri njih ne gre za zemljiške kulture.

Ali se posamezno zemljišče izrablja v agrarnem gospodarstvu, kako se izrablja, katere vrste zemljišč s tem nastajajo in kje se te vrste pojavljajo — vse to je deloma odvisno od naravnih pogojev, ki so v splošnem relativno ustaljeni, in od znanja ter dejavnosti ljudi, ki vplivata na vrsto kultur in preoblikujeta zemljišča z urbarizacijo (gl. pogl. 10).

● 2. **Terminologija.** Če izvzamemo kategorije, ki ne sodijo pod pojem kmetijskih zemljišč, je vsa površina neke pokrajine *rodovitni svet* ali tudi *kmetijska površina*.

Rodovitni svet se deli na obdelovalni svet in na druga zemljišča. *Obdelovalni svet* obsega: *njive, vrtove, vinograde, sadovnjake* in podobne intenzivneje obdelane površine. Praviloma, posebno v modernih statistikah, štejejo k obdelovalnemu svetu tudi *travnike*. Med druga zemljišča štejejo zlasti *pašniki* in *gozdovi*. Razložek med obdelovalnim svetom in drugimi rodovitnimi površinami je bil prvotno v tem, da

pašnikov in gozdov skoraj niso obdelovali, temveč so jih samo izrabljali in obnavljanje rasti prepuščali več ali manj naravnim procesom. V novejšem času se tudi pašniki in gozdovi v neki meri obdelujejo ali vsaj negujejo, vendar drugače, manj intenzivno kot pravi obdelovalni svet.

Pri posameznih glavnih vrstah obdelovalnega sveta poznamo še nekatere zvrsti: njive, ki se obdelujejo s plugom, se včasih imenujejo *ornice*; strme njive, ki se obdelujejo z motiko, *ložine*, ograjene njive pa *ograjnice*. Vinograd v sklenjenem kompleksu, izkrcen na pobočju griča, je *gora*; vinogradi v terasah so na Goriškem *ronki*, v Brdih tudi *brajde*. Posebne vrste travnikov (ponekod *košenin*) so: planinski travniki, imenovani *senožeti*, na Tolminskem imenovani tudi *črče* (od črti, tj. naziva za izkrceno zemljišče); travnik na vlažnem svetu ob kaki reki ali potoku se imenuje *loka*; če je poraščen z redkim drevjem in grmovjem, tudi *log*. Pašniki so zlasti *vaški* (*gmajnski*, *srenjski*) blizu vasi in *planinski pašniki* ali *planine*, ki so ponavadi oddaljeni od vasi in leže na višjem svetu. Prvotno je beseda planina pomenila plan svet, torej svet, ki ni bil zarasel z drevjem, *prostor brez drevja* v gorah. *Gozd* (*hosta*, *les*, *gošča*, prvotno tudi *gora*, *boršt* s prvotnim pravnim prizvokom) se označuje ponekod kot *ložina*, če gre za gozd nizkega drevja; beseda *dobrava* pomeni praviloma gozd na širokih terasah ob rekah: *zavod* je lahko novo zasajen gozd ali tudi kmečki gozd v nasprotju z borštom kot gosposčinskim gozdom. Gozd slabe rasti se včasih označuje tudi kot *grmičevje*.

Redkokatera zemljišča so po svoji naravi primerna le za eno vrsto kultur (npr. absolutni gozd, gl. sp.), pri drugih se lahko kulture spreminjajo ali pa je eno zemljišče hkrati pod dvema kulturama. Spremembe so priložnostne ali ciklične.

Priložnostne spremembe so vse spremembe kulture zemljišč, ki so mišljene za daljše obdobje: krčenje gozda v njivo ali travnik, opustitev njive za daljšo dobo, rigolanje vinogradov itd. Njive, pri katerih je še ohranjen spomin na to, da so bile pridobljene s trebljenjem, se imenujejo *novine*, tudi *čreti*, v severozahodni Sloveniji *rovti*, *ruti*, na Pohorju *frate*, v zahodni in osrednji Sloveniji tudi *lazi*. Take njive ležijo ponavadi ob robu gozda ali celo na kaki jasi in so pogosto malo rodovitne. Za nekaj let opuščena njiva je *ledina*, neobdelana njiva nasploh pa tudi *pustota*.

Ciklične spremembe so tiste, pri katerih je spreminjanje kultur na istem zemljišču del normalnega, ponavljajočega se, krajevno običajnega načina gospodarjenja. Tako je bila njiva v strnišču ali v prahi ob določenih časih pašnik: prav tako služijo travniki po košnji za pašo. Če je pri slabih njivah doba počivanja daljša kot pri običajni prahi, gre za *vrstenke* (*Eggärten*): če se njiva poseje le eno leto, nato pa spremeni v travnik in pašnik, gre za *trike* ali *preloge* (*Drieschäcker*, *Trieschfelder*); če je bila njiva pred tem izkrcena s požiganjem, gre za *požar*; če se zemljišče uporablja več let zaporedoma za njivo, dokler se ne izčrpa, nato pa za daljšo dobo spremeni v travnik ali pašnik, gre na Primorskem za *bored*.

Pri zemljiščih, ki so po svojih naravnih lastnostih primerna le za eno samo kulturo, štejemo to kulturo za *absolutno* (zlasti absolutni gozd, močvirni travniki in planinski pašniki); če so pokrita z neko zemljiško kulturo, lahko pa bi bila po svojih naravnih lastnostih primerna tudi za drugo, je zemljiščna kultura *relativna* (zlasti relativni gozd).

Pogosti primeri zemljišč, ki so *hkrati pod dvema kulturama*, so npr. travnik ali pašnik in sadovnjak; sadovnjak in vrt; pašnik in gozd. Na Goriškem, Vipavskem in v Istri so pogosto sadili trto na njivo, drugod sadno drevje ob njive itd.

Spremembe kultur, posebno ciklične, še bolj pa dvojne kulture otežujejo uvrščanje posameznih zemljišč v eno samo zemljiščno kategorijo. To je treba upoštevati

pri uporabi statističnih podatkov, ki morejo praviloma uvrščati zemljišča le pod eno kategorijo in ki ne izkazujejo vedno cikličnih in dvojnih kultur.

LIT.: KELEMINA, Pravne starine. — MELIK, Slovenija 1. — R. BADIURA, Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje, Ljubljana 1953. — FR. BEZLAJ, Krčevine, SR, 8/1955, str. 1—23. — VL. VALENCIČ, Iz preteklosti Štangarskega gozda, GzV, 13/1956, str. 215—222. — I. GAMS, Geomorfologija in izraba tal v Pomurju, GZ, 5/1959, str. 205—249. — S. ILEŠIČ, Še o »planini« in »gori«, PV, 56/1960, str. 105—111. — Kmetijski tehniški slovar, 1. knjiga, 4. zvezek, A B, poljedelstvo, Ljubljana 1961.

II. VIRI IN LITERATURA

● 3. **Viri.** Za dobo *pred naselitvijo Slovencev* se morejo vrste zemljišč po kulturah in njihova razširjenost ugotavljati s pelodno analizo, nadalje z arheološkimi najdbami, v katerih so ohranjeni sledovi raznih sadežev; za rimsko dobo pa je moč sklepati na lego obdelovalnih površin po lokaciji naselij in cest. Ugotavljanje namakalnih sistemov, parcelacije in teras z zračno fotografijo doslej za Slovenijo ni dalo bistvenih rezultatov.

Podobni viri prihajajo načelno v poštev tudi za *srednji vek* (zlasti do 11. stol.). Ker pa so za srednji vek spremembe v vrstah zemljišč zvezane z obsežno kolonizacijo, so za to dobo tudi za ugotavljanje vrst zemljišč v prvi vrsti pomembni viri, navedeni za zgodovino kolonizacije (gl. pogl. 2), npr. krajevna in zemljiščna imena, urbarji itd.

Za *novi vek* so glavni viri terezijanski, jožefinski in franciscejski kataster (gl. pogl. 1) s poznejšimi reambulacijami. Katastrske podatke o zemljiških kulturah je prinašala predvsem za posamezne dežele državna statistika (gl. pogl. 1) v svojih publikacijah; deloma so objavljeni podatki tudi za manjše teritorialne enote. V avstrijskih občinskih leksikonih je objavljen obseg površine glavnih kulturnih kategorij za katastrske občine po stanju 1. 1896. Na katastrskih podatkih, ki so bili korigirani s cenitvami strokovnjakov, je v glavnem slonela jugoslovanska kmetijska statistika ter statistika gozdov in gozdnega gospodarstva.

Nadaljni vir za prikazovanje razvoja zemljiških kultur predstavljajo arhivsko gradivo ter statistična poročila o izvajanju melioracijskih del, npr. regulacije rek in potokov, osuševanje barij, pogozdovanje kraških zemljišč itd.

VIRI: Beiträge zur Vaterlandskunde für Innerösterreichs Einwohner, herausgegeben von I. K. KINDERMANN, 2. Bd, Graz 1790, str. 177 tabela: Flächeninhalt des tragbaren Bodens. — HLUBEK, Die Landwirtschaft. — IDEM, Steiermark, str. 6—7. — J. BLEIWEIS, Die Landwirtschaft-Gesellschaft und die Landwirtschaft im Kronlande Krain, Laibach 1854. — Calendario per l'anno bisestile 1860 pubblicato dall' I. R. Società agraria di Gorizia — priložena tabela: Superficie con riflesso alla cultura. — Statistično poročilo trgovsko-obrtnijske zbornice v Ljubljani leta 1870, Ljubljana 1872 — tabela: Različne vrste obdelovanja. — Gemeindelexikon. — Obradena zemlja. — Poljoprivredna statistika. — Šume u kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd 1926. — Statistika šuma i šumske privrede za 1938 god., Beograd 1940. — Catasto agrario.

● 4. **Literatura.** Vrste zemljišč obravnava literatura zlasti z dveh gledišč: a) opredeljevanje posameznih vrst in ugotavljanje ustrezne terminologije; b) prikazovanje površine posameznih vrst zemljiških kultur in razmerja med njimi. Literaturo prve vrste sestavljajo objave drobnih podatkov ali pa pregledne obdelave s področja topomastike, deloma tudi s področja jezikoslovja, etnografije, geografije itd. (gl. ●2).

Literatura druge vrste povzema in predeluje za večja ozemlja predvsem statistične podatke hkrati za različne vrste zemljišč z gospodarskega, domovinoznanskega ali geografskega gledišča. Za manjša ozemlja dajejo pregled nad vrstami zemljišč nekatera regionalnogeografska pregledna dela, pa tudi nekatere specialne karte. Ker se naravne lastnosti zemljišč le malo spreminjajo, se lahko pri historični obravnavi njihovih vrst v veliki meri uporablja tudi geografska in naravoslovna literatura, ki v glavnem prikazuje sedanje stanje; pri tem je treba upoštevati v ustreznih razdobjih zlasti pojave in spremembe, ki jih je treba pripisovati človeškemu vplivu.

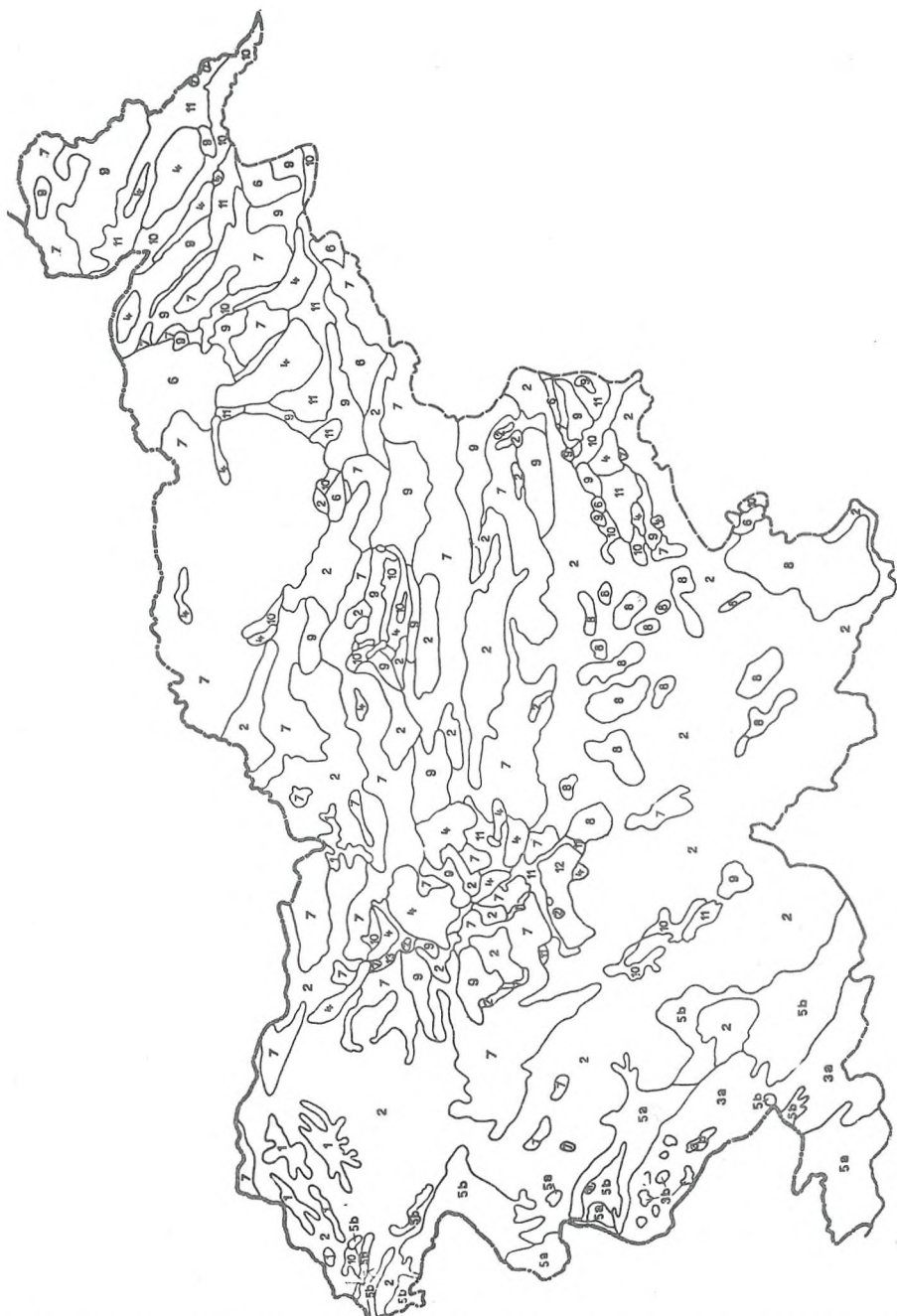
LIT.: HLUBEK, Die Landwirtschaft. — GERŠAK, Slovenski Štajer. — Slovenska zemlja. — MELIK, Slovenija I/2. — MASSI, Goriziano. — BLAZNIK, Posestne razmere. — S. ILEŠIČ, Obradena zemlja u Sloveniji, Glasnik geografskog društva, 21/1935, str. 29—39. — IDEM, Agrarna obljudenost na Koroškem, GV, 18/1946, str. 22—35. — KRAFT, Drauland. — G. GLAUERT, Siedlungsgeographie von Oberkrain, Südosteuropäische Arbeiten Nr. 32, München 1943. — IDEM, Siedlung und Wirtschaft im oberen Sawegebiet (Nordwestslowenien) während des 16. Jahrhunderts und heute, SOF 16/München 1957, str. 388—426. — V. LEBAN, Kmetijska zemlja v Sloveniji, GV, 19/1947, str. 139—150. (Gl. pod ●8 regionalna geografska dela.)

III. GEOGRAFSKE RAZMERE

● 5. Vpliv geografskih razmer v splošnem. Čeprav človek čedalje bolj obvladuje naravo, mu ta postavlja določene meje pri razširjanju rodovitnih zemljišč in vpliva na namembnost posameznega zemljišča. Nekatera zemljišča (npr. skalnate stene) praktično sploh ne prihajajo v poštev za zemljiške kulture, druga pa so spričo svojih naravnih lastnosti rentabilna le pri nekih vrstah kultur, pri drugih pa ne. Geografske okoliščine so v starejših časih drugače in močnejše vplivale na zemljiške kulture kot v novejših; njihov pomen za vrste zemljišč se je torej spreminjal. Tudi same geografske okoliščine se po naravni poti in še bolj pod človekovim vplivom spreminjajo. Kljub temu pa imajo svoj relativno konstantni pomen v agrarni zgodovini Slovencev zlasti naslednje okoliščine:

a) *Zemljepisna lega*: Slovenija leži severovzhodno od Jadranskega morja tako, da se na njenem ozemlju stikajo mediteranski, alpski, dinarski in subpanonski pas z ustreznimi klimatskimi razmerami. b) *Relief*: Slovensko ozemlje obsega gorat, gričevnat in ravninski svet, ki vsak po svoje omogočajo ali omejujejo razširitev določenih kultur. Tako gorati svet v najvišjih legah skoraj ni uporaben za agrarne kulture; v legah okrog 1500—2000 metrov nadmorske višine prihaja v poštev za pašo, v legah od 1500 navzdol pa prihaja najprej v poštev gozd. Gričevnati svet daje razmeroma največ možnosti za raznovrstne kulture, medtem ko je ravninski svet sam po sebi najbolj prikladen za razširjanje polj. c) *Hidrografske razmere*: Odvisne so v veliki meri od reliefa in so glede vrst zemljišč pomembne zlasti tam, kjer močvirja otežujejo urbarizacijo. Vendar v slovenski agrarni zgodovini pri tem ne gre za velike površine. Podobno tudi niso nikdar imeli posebnega pomena namakalni sistemi. d) *Pedološki sestav tal* je v odvisnosti od zelo pisane geološke strukture v Sloveniji zelo raznoličen. V splošnem pedološki sestav ni najbolj ugoden za razširitev rodovitnih poljskih površin.

Navedene *geografske razmere* so imele v slovenski agrarni zgodovini zlasti tele *posledice*: posamezni, večkrat zelo majhni predeli so se med seboj po vrsti zemljišč in po kulturah močno razločevali; za njivske kulture so bili pogoji v splošnem slabi, boljši so bili za pašna zemljišča in za gozd; relativno precejšen del površin, zlasti

Pedološki sestav tal v SR Sloveniji (po B. Vovku); številke pomenijo: 1 kamenišča in surova tla, 2 rendzine in rjava pokarbonatna tla, 3 terra rossa, 4 rjava tla na glaciofluvialnem nanosu, 5 rjava tla na flišu, a karbonatna, b malo karbonatna, 6 rjava tla na laporju, 7 kislana, 8 sprana in podzolirana tla, 9 psevdogleji, 10 aluvialna tla, 11 oglejena tla, 12 šotna tla

goratih, je bil za agrarno gospodarstvo praktično neuporaben (skalovje). Zelo velike predele gozdnih površin sestavlja absolutni gozd, pri čemer je razmejitev med absolutnim in relativnim gozdom deloma povezana z vprašanjem o gospodarnosti krčenja in zato stvar gospodarske ocene, kje je tista meja, pri kateri je postalo krčenje ne-gospodarno. Po MELIKU je okrog 20% gozda na relativnih gozdnih tleh. L. 1896 so bile površine takole razporejene:

njive	17,09%	travniki	15,92%	gozd	41,57%
vrtovi	1,03%	pašniki	16,99%	nerodna tla	5,45%
vinogradi	1,95%		32,91%		
	20,07%				

LIT.: MELIK, Slovenija I. — B. VOVK, članek Pedološki sestav tla pod geslom Slovenija v EJ, 7, str. 327—329. — D. FURLAN, članka Klima, Vode, EJ, 7, str. 322—327.

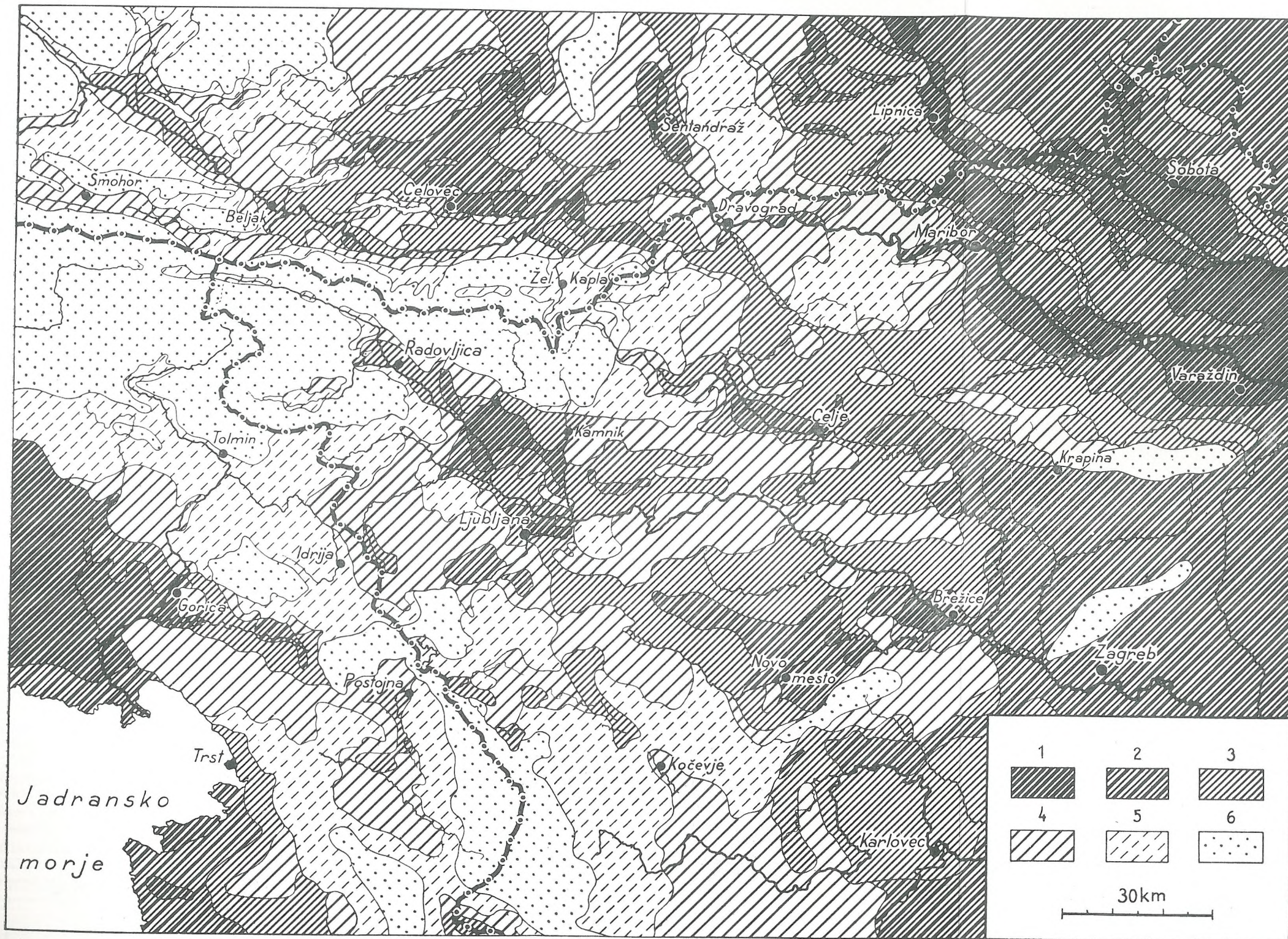
● 6. Vprašanje klimatskih sprememb. Kljub relativni stalnosti geografskih razmer je treba računati s tem, da so se te tudi brez človekovega vpliva v daljših razdobjih menjavale. Najbolj občutljive spremembe (npr. ledene in medledene dobe) so se vsekakor pojavljale v predzgodovinskih dobah, ki jih obravnavata geologija in paleoklimatologija. A tudi v zgodovinskih dobah je prihajalo do takšnih sprememb. Tako se po nekaterih mnenjih povezuje s klimatskimi spremembami nazadovanje vinogradov od konca srednjega veka dalje.

Zaradi svojega zemljepisnega položaja na prehodu iz Sredozemlja v Srednjo Evropo je slovensko ozemlje v klimatskem pogledu neenotno; zaradi razsežnosti alpskega in predalpskega gorovja, še posebej pa zaradi dinarskega kraškega praga, ki v bližini morja deli primorje od notranjosti, je sredozemska klima značilna le za manjše, kontinentalne klimatske karakteristike pa za mnogo večje področje. Ker pa je slovensko ozemlje hkrati na meji tistih evropskih področij, ki ju v višinah preplavljajo južne (*tropske*) oziroma severne (*polarne*) zračne mase, in ker v zvezi s tem vplivajo nanj cikloni, ki se pomikajo proti vzhodu bodisi po sredozemski (severna Italija—Jadransko morje), bodisi po srednjeevropski poti severno od Alp, so padavinske in toplotne značilnosti vremenske slike manj ustaljene kakor v večini Evrope (možnost poletnih močnih ohladitev in zimskih otoplitev).

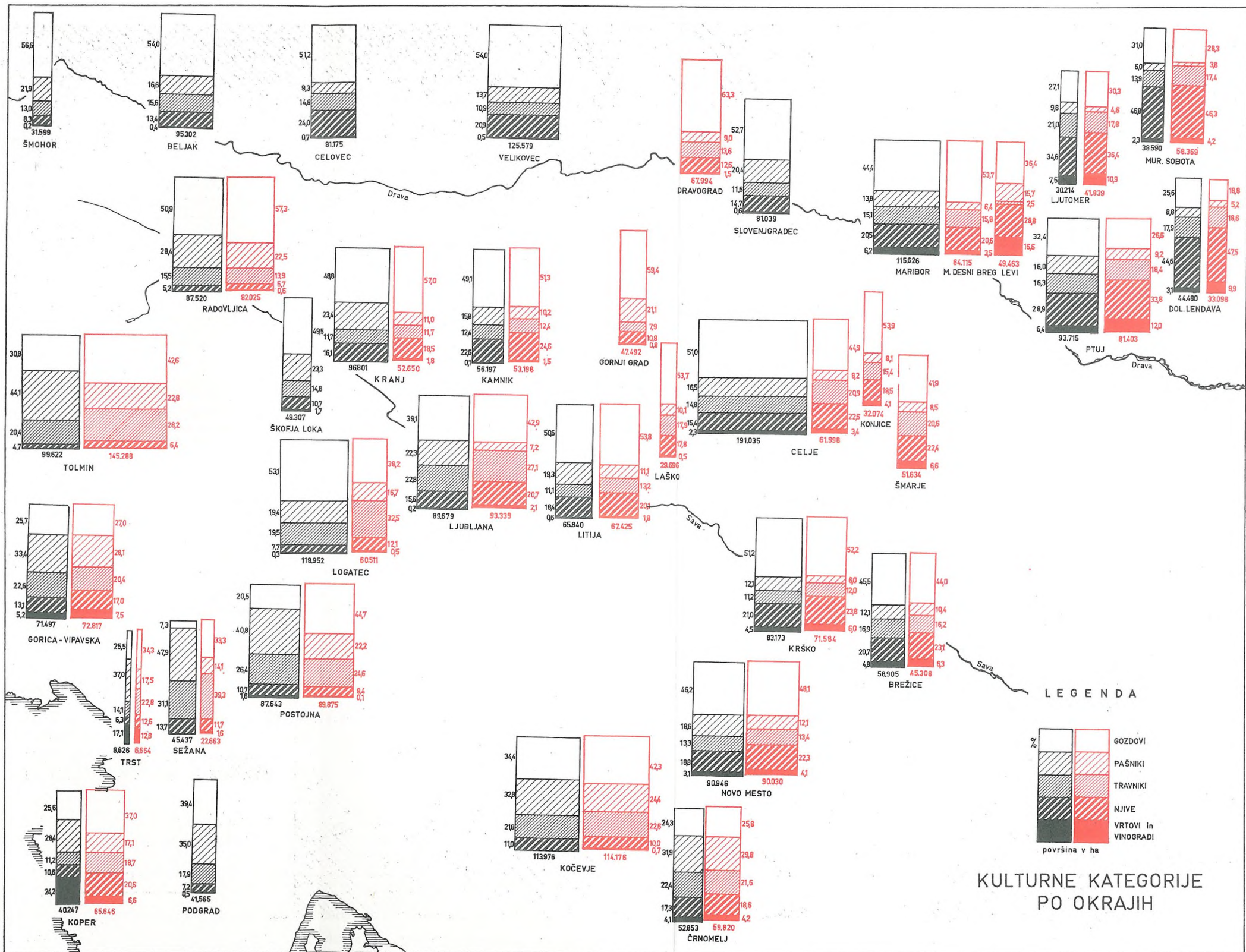
V zgodovinski dobi od srede prvega tisočletja naprej so klimatologi ugotovili v Evropi več *klimatskih nihlajev*. Ugotovitve so trdne šele za obdobje meteorološkega opazovanja z instrumenti od srede 19. stol. naprej, medtem ko so za prejšnje dobe na razpolago le manj objektivni vtisi raznih sporočil in delno posredno sklepanje po značaju posameznih letin in podobnem. Po teh raziskavanjih je bilo med 12. in 14. stol. relativno toplejše obdobje (med 1280 in 1380 morda nekoliko toplejše kot v prvi polovici 20. stol.), potem pa je sledilo mrzlejšje obdobje (z napredovanjem ledenikov zlasti med sredo 16. in sredo 17. ter med sredo 18. in sredo 19. stol.). Od konca 19. stol. (po 1880) se uveljavlja vnovič postopno naraščanje toplote.

LIT.: MELIK, Slovenija 1/1, 1². — V. MANOHIN, Podnebje Ljubljane, GV, 17/1945, str. 3—48. — D. FURLAN, Klima, EJ, 7, str. 322—326.

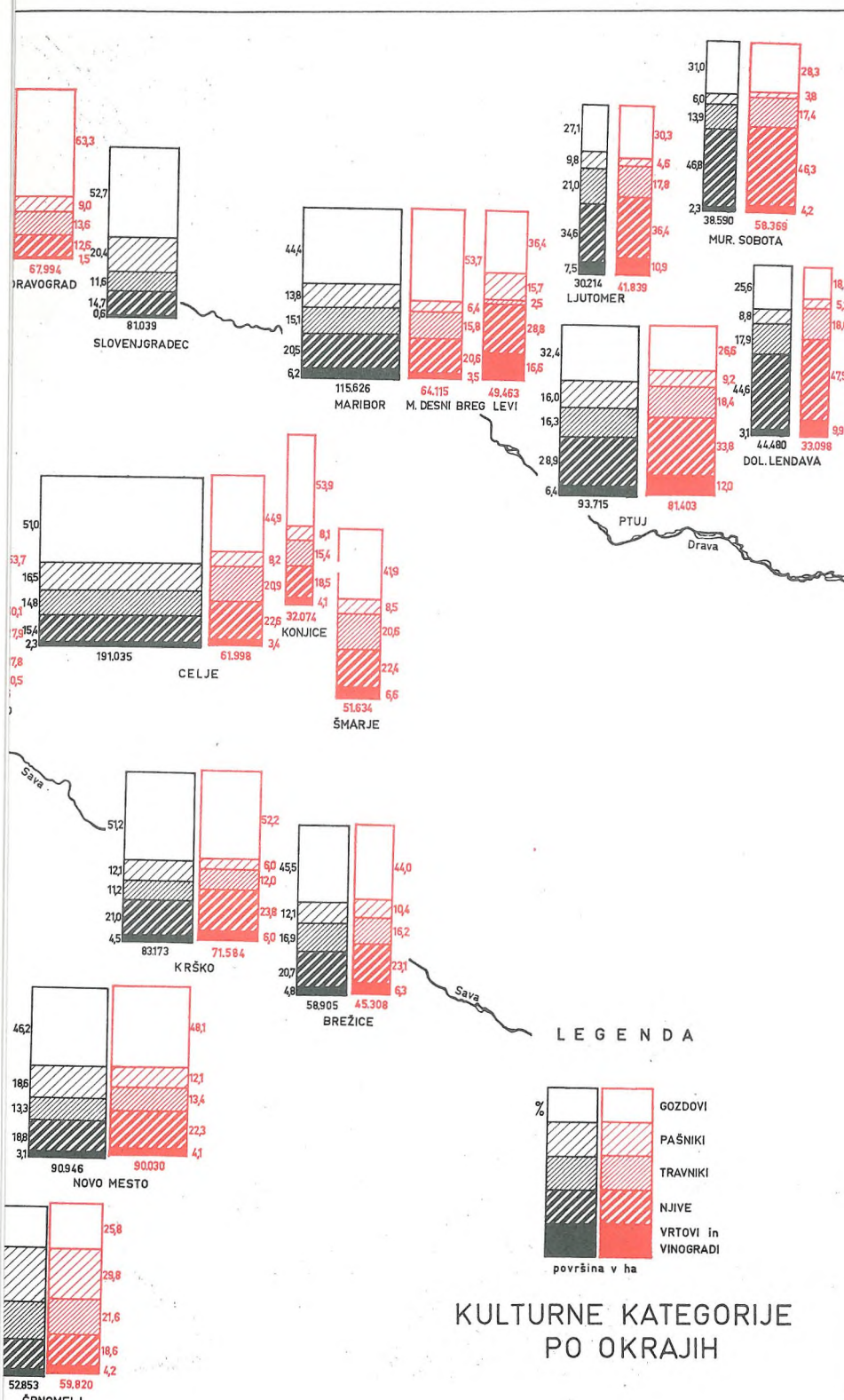
C. E. P. BROOKS, Compendium of Meteorology, Boston/Mass., 1951. — H. FOHN, Klimaschwankungen der letzten 1000 Jahre und ihre geophysikalischen Ursachen, Dt. geogr. Tag., Würzburg 1957., Tag. Ber. und wiss. Abh. Wiesbaden 1959. — J. BLÜTHGEN, Allgemeine Klimageographie, Berlin 1964.

Z. XI. Razpored zoranе zemlje na Slovenskem (po Sv. Ilesiču). Od c elotne površine je v zoranem zemljišču (njivah, vinogradih, vrtovih in sadovnjakih): 1 nad 50%, 2 36—50%, 3 21—35%, 4 11—20%, 5 4—10%, 6 0—3%

Z. XII. Kulturne kategorije po tabelah na str.140—145 (Vl. Valenčič); črni stolpec: Štajerska, Goriška 1860, Kranjska 1870, Prekmurje 1895, Istra, Trst in južna Koroška 1896; rdeči stolpec: 1938, Julijska krajina 1929

LEGENDA

KULTURNE KATEGORIJE PO OKRAJIH

IV. RAZVOJ IN STANJE PO OBDOBJIH

● 7. Doba do konca 18. stol. Za *predslovensko dobo* je le na splošno moč domnevati, da so v gričevnatem in goratem svetu do zgornje gozdne meje prevladovali gozdovi in da je bila intenzivnejša poljska obdelava razširjena predvsem v gričevnatem svetu, v nezamočvirjenih ravninah ali širših dolinah ter na kraških poljih. Gotovo so bile tudi intenzivnejše kulture bolj razvite blizu rimskih mest (npr. na Ljubljanskem polju).

V pozni antiki so se verjetno razširile pašne in gozdne površine na račun intenzivnejših kultur (vinogradov, njiv), vendar ne toliko, da ne bi slovanski predniki Slovencev ob naselitvi mogli za svoje poljedelstvo uporabiti predvsem že od nekdanj izkrčenih poljedelskih površin. Odtlej dalje do začetka novega veka so *spremembe* v vrstah zemljišč tesno povezane s *kolonizacijsko zgodovino* (gl. pogl. 2). Posledice srednjeveške kolonizacije za vrste zemljišč so bile, da so se gozdne površine in površine zaraslih starih kulturnih zemljišč zmanjšale toliko, kolikor so se povečale površine njiv, vinogradov, travnikov in podobnih intenzivnejših kultur. Vendar se more učinek tega premika le približno oceniti na največ 20% celotne površine Slovenije na račun prve in v prid druge vrste zemljišč (ki bi se pa bile s tem povečale približno na dvojni obseg svoje prvotne zgodnje srednjeveške površine).

Ob koncu srednjega in v začetku novega veka je razmerje med manj in bolj intenzivno obdelanimi zemljišči nihalo; tako so se npr. njivske površine zmanjševale zaradi opustelosti, povečevale pa so se spričo spontanega rovtarstva, dokler ga niso v 16. stol. omejili vsaj tam, kjer je oviralo preskrbo rudnikov z lesom in ogljem. Ponekod pa je vsaj razširjanje pašnikov na račun gozda trajalo še čez 17. stol. (Tolmin, Bovec). Vinogradi v slabših legah so se spreminjali v druge, praviloma manj intenzivne kulture, zato pa so se travniki in pašniki sirmic že proti koncu srednjega veka deloma spreminjali v njive. Taki in podobni premiki so v posameznostih dovolj izčrpno dokumentirani, vsaj za zdaj pa jih je težko številčno izraziti za celotno ozemlje, čeprav gotovo v celem prevladuje naraščanje intenzivnih kultur nad krajevno omejenim naraščanjem pašnikov in gozdov.

V vsej dobi do 18. stol. (in deloma še pozneje) *ni mogoče ostro razločevati posameznih vrst zemljišč*. Tako so bile npr. njive pod strniščem ali v prahi obenem pašniki, sadovnjaki obenem pašniki ali travniki, travniki tudi sadovnjaki itd. Težave, ki jih taka različna, bodisi istočasna ali ciklična izraba tal povzroča statističnemu izračunu površin, so se pokazale v 18. stol., ko so prvič skušali dobiti pregled nad površino posameznih kultur. Podoba, ki jo kljub vsem tehničnim težavam dajejo o površini kultur popisi iz 18. stol., je v bistvu prikaz stanja, ki ga je ustvaril srednji vek in so ga prva stoletja novega veka le malo spremenila.

● 8. Od konca 18. stol. dalje. Agrarna tehnična revolucija 18. stol., prizadevanja države in kmetijskih družb za razvoj agrarne tehnike do srede 19. stol., pozneje tudi vpliv zemljiške odveze, servitutne regulacije in po železnicah razširjenega trga, pa tudi drugi vzroki so privedli do naslednjih *sprememb*: njive so prenehale biti ob določenih dobah pašniki, zato pa so začele služiti živinoreji kot njive, na katerih so pridobivali tudi krmo. Vinogradi so se spreminjali zlasti v sadovnjake, njive itd., medtem ko so na Primorskem trto bolj kot prej začeli saditi na njive, ki so bile torej mešana zvrst zemljišč. V splošnem pa so se sadovnjaki jasneje kot dotlej izločili kot posebne kategorije zemljišč itd. V nekaterih pasivnih predelih (Kočevska, Bela krajina) so posamezne kmetije propadle in jih je — prav tako kot nekatere pašnike v teh predelih — prerasel gozd. V goratih predelih so gozdni veleposestniki ponekod

(Jelovica, Pokljuka, Kanalska in Ziljska dolina, okolica Tržiča, Pliberk, Železna Kapla) v prid fužin in lesne trgovine širili svoje gozdne površine na račun pašnikov in posameznih kmetij.

Terezijanski kataster še ne omogoča neposredne presoje, kakšna je bila na večjih območjih površina posameznih vrst zemljišč. Popis je bil izveden po zemljiških gospostvih, a ne po krajevno sklenjenih okoliših. Obseg zemljišč ni naveden po površinskih enotah, pač pa je za njive označen s količino potrebnega semena, za travnike s količino pridelanega sena, za vinograde pa s količino vinskega pridelka itd. Le za gozdove je bilo določeno, naj bi se izmerili. Kot zemljiščne kategorije so bile ob davčni rektifikaciji upoštevane njive, travniki, pašniki, gozdovi, vrtovi in vinogradi. V *rektifikacijskih dominikalnih aktih* in *napovedih rustikalnih zemljišč* (*Bekanntnuss-Tabellen*) je dokaj bogato in izčrpno gradivo glede izrabe zemljišč za posamezne kulturne kategorije, toda pri današnjem stanju raziskav tega gradiva posamezne ugotovitve niso združene in prikazane v končnih rezultatih niti za manjše teritorialne enote.

Statistični podatki, ki jih imamo na voljo od osemdesetih let 18. stol. dalje, niso izdelani po popolnoma enakih kriterijih: vrste zemljišč so ob posameznih priložnostih različno razčlenjevali in opredeljevali. Zato številke iz različnih časov za posamezno vrsto niso popolnoma primerljive. V splošnem pa vendarle kažejo, da do kake bistvene prestrukturacije kljub vsem spremembam v splošnem ni prišlo.

Drugi zemljiški popis, združen z ugotavljanjem zemljiškega donosa in izmero površin, je *jožefinski kataster*. Navodila k patentu z dne 20. aprila 1785, s katerim sta bila odrejena popis in izmera, so navajala kot vrste rodovitnih zemljišč, za katere je bilo treba ugotoviti donos, njive, trike ali preloge, ribnike, travnike, vrtove, pašnike in planine, gošče, grmovje, vinograde ter gozdove. Gradivo jožefinskega katastra je le deloma ohranjeno, zato prihaja le v omejenem obsegu v poštevek kot vir za ugotavljanje razširjenosti kulturnih kategorij po katastrskih občinah. Na podlagi jožefinskega katastra so bili izdelani in objavljeni pregledi o obsegu produktivne zemlje po kulturnih kategorijah za posamezne dežele.

Kulturne kategorije v odstotkih	Kranjska	Štajerska	Koroška
vrtovi	0,6	0,3	0,1
njive	15,9	17,4	14,5
njive s trtami	1,3	—	—
vinogradi	1,0	1,6	—
travniki	17,2	13,6	17,9
ribniki kot travniki	—	0,1	0,1
pašniki in grmovje	24,0	18,4	26,1
prelogi	0,4	1,6	0,2
gozdovi	39,6	47,0	41,1
	100,0	100,0	100,0

Ugotovitve jožefinskega katastra so še iz dobe, preden je prišlo do večjih sprememb v kmetijstvu. Medsebojno razmerje zemljiških kategorij je torej rezultat razvoja dotedanega poljedelskega sistema v danih geografskih možnostih (velik obseg gozda!). Zemljišča, ki so jih izmenoma uporabljali za njive in pridelovanje trave, so imela le še majhen delež na celotni kulturni površini. Zdi se pa, da zemljišča z menjajočo se kulturo tedaj niso bila zajeta s tisto natančnostjo kot pozneje v franciscejskem katastru. Tudi se način razdelitve po zemljiških kategorijah deloma razlikuje od franciscejskega katastra, kar ovira medsebojno primerjavo.

Gradivo *franciscejskega katastra* (gl. pogl. 1) je ohranjeno v celoti in je najpomembnejši in najbolj uporabljen vir za ugotavljanje zemljiških kultur. V navodilih za izvedbo katastra pojmi posameznih zemljiških kulturnih kategorij niso bili določeneje opredeljeni, temveč le pojasnjeni z navajanjem glavnih primerov. Po načinu izrabe je zemljišče bilo polje, travnik, pašnik, gozd, vinograd itd. Pri zemljiščih z mešano kulturo, npr. pri polju, travnikih in vinogradih, zasajenih s sadnim drevjem, je bilo treba navesti glavno kulturo, postransko pa le omeniti. Kot glavno kulturo je bilo treba označiti tisto, ki je zajela večji del parcelne površine. Obrazec sumaričnega izkaza različnih vrst zemljišč je navajal zelenjadne vrtove, sadovnjake, okrasne vrtove, vinograde, nasade hmelja, nasade tobaka, nasade žafrana, travnike, travnike s sadnim drevjem, pašnike, njive, njive s sadnim drevjem, njive z oljkami, njive s trtami, njive z drevjem in trtami, riževo polje, grmovje in gozdove. Razen teh kulturnih kategorij je obrazec vseboval rubrike še za razne vrste neproduktivnih zemljišč in zemljišč, ki niso bila izkoriščena v kmetijske namene, kot npr. močvirje, kamnolome, pust svet, stavbišča, reke in potoke itd. Vendar vrsta zemljiških kategorij s tem še ni bila izčrpana. Delo na terenu je moglo odkriti način izrabe zemljišča, ki v rubrikah ni bil upoštevan, zato je imel geometer možnost, da ga je izkazal kot posebno vrsto zemljišča.

Kulturne kategorije	Kranjska 1870			Slovenska Štajerska 1860			Slovenska Goriška 1860		
	ha	%	skupaj v %	ha	%	skupaj v %	ha	%	skupaj v %
1. vrtovi	1.541	0,2		1.082	0,2		621	0,3	
vinogradi	9.639	1,0		21.957	3,8		291	0,1	
ronki	—	—		—	—		2.796	1,3	
			1,2			4,0			1,7
2. njive	132.034	14,0		114.736	20,1		9.259	4,3	
njive s trto	1.518	0,2		—	—		11.044	5,1	
			14,2			20,1			9,4
3. travniki	128.277	13,6		76.166	13,3		45.186	20,9	
travniki s sadnim dr.	5.634	0,6		6.107	1,1		36	—	
travniki z gozdnim dr.	28.900	3,1		74	—		5.433	2,5	
vrstenke	794	0,1		2.252	0,4		—	—	
			17,4			14,8			23,4
4. pašniki	153.292	16,2		70.766	12,4		70.198	32,4	
pašniki s sadnim dr.	661	0,1		1.859	0,3		—	—	
pašniki z gozdnim dr.	49.684	5,2		3.890	0,7		5.334	2,5	
prelogi	1.641	0,2		7.957	1,4		14.052	6,5	
logi	94	—		2.435	0,4		—	—	
lazi (požari)	—	—		375	0,1		—	—	
planine	23.924	2,6		4.552	0,8		—	—	
			24,3			16,1			41,4
5. gozdovi visoki	371.842	39,4		230.921	40,5		23.490	10,8	
gozdovi nizki	33.617	3,5		25.607	4,5		28.816	13,3	
			42,9			45,0			24,1
	943.092	100		570.736	100		216.556	100	

3. Vrste zemljišč

Po uvedbi franciscejskega katastra je bila še večkrat izvedena *revizija*, tako se je katastrsko stanje glede zemljiških kategorij prilagajalo dejanskemu stanju. Sicer pa je bila naloga katastrskih uradov, da so sproti registrirali vse spremembe v kulturi, vendar so izkušnje pokazale, da se je katastrsko stanje včasih od dejanskega precej razlikovalo.

V naslednjem pregledu je podan *obseg* kultur in površin po katastrskih podatkih za *Kranjsko, Slovensko Štajersko* in *Goriško*, tj. nekdanje politične okraje: Gorico z mestom Gorico, Sežano in Tolmin. Podatki se ne nanašajo na čas, ko je bil franciscejski kataster izveden, temveč na poznejše, po revizijah ugotovljeno stanje. (Nerodovitna površina v tabelah nikjer ni upoštevana, gl. tabelo str. 139.)

Ker posamezne kategorije niso enakomerno razdeljene po vsem ozemlju, morejo deželna poprečja le deloma pokazati značilnosti izrabe tal. Pravilnejšo sliko odvisnosti strukture kmetijskega in gozdnega gospodarstva od vrste kulturnih površin daje medsebojno razmerje teh vrst po manjših, geografsko enotnejših okoliših. Naslednji pregled kaže razdelitev kulturnih zemljišč v *odstotkih* po njihovih vrstah za posamezne *politične okraje*. Za *Slovensko Štajersko* in *Goriško* so podatki za leto 1860, za *Kranjsko* za 1870. V statistiki za Goriško so bila zemljišča, uporabljena izmenoma za razne kulturne kategorije, izkazana skupaj kot izmenične kulture (*cultura alternativa*). V pregledu so taka zemljišča navedena pod prelogi. Planine na Goriškem niso bile posebej izkazane. Za *Slovensko Istro, Trst in Slovensko Koroško* analogni podatki niso razpoložljivi, zato so uporabljeni podatki katastra po

	Vrtovi	Njive	Njive s trtami	Vinogradi	Ronki	Travniki	Travniki s sadnim drevjem	Travniki z gozdnim drevjem
Črnomelj	0,2	17,3	—	3,9	—	8,9	0,6	12,9
Kamnik	0,1	22,6	—	—	—	10,6	1,5	—
Kočevje	—	11,0	—	—	—	11,8	0,5	9,5
Kranj	—	16,1	—	—	—	10,8	0,9	—
Krško	0,1	21,0	—	4,4	—	10,1	1,1	—
Litija	—	18,4	—	0,6	—	10,0	1,0	0,1
Ljubljana-mesto in okolica	0,2	15,6	—	—	—	21,3	0,5	0,9
Logatec	0,3	7,7	—	—	—	17,6	—	1,2
Novo mesto	0,4	18,8	—	2,7	—	8,4	0,6	4,3
Postojna	0,5	9,0	1,7	1,1	—	22,8	0,1	3,1
Radovljica	—	5,2	—	—	—	12,5	0,5	2,5
Brežice	0,1	20,7	—	4,7	—	15,7	0,6	0,1
Celje	0,1	15,4	—	2,2	—	12,3	1,5	—
Ljutomer	0,3	34,6	—	7,2	—	19,2	0,6	—
Maribor	0,3	20,5	—	5,9	—	13,9	1,0	—
Ptuj	0,4	28,9	—	6,0	—	14,5	0,3	—
Slovenj Gradec	0,1	14,7	—	0,5	—	9,7	1,5	—
Gorica-mesto in okolica	0,9	2,5	10,6	0,4	3,9	19,3	0,1	3,3
Sežana	—	6,1	7,6	—	—	24,4	—	6,7
Tolmin	—	4,7	—	—	—	20,4	—	—

reviziji 1896, in sicer le po glavnih zemljiških kategorijah. V Istri in na Koroškem so posamezni politični okraji obsegali tudi neslovenske okoliše; da bi bil prikaz omejen čimbolj le na slovensko ozemlje, so bili izločeni povsem hrvaški ter povsem nemški sodni okraji; zato je teritorij, na katerega se podatki nanašajo, označen s sodnimi okraji. Za *Prekmurje* su uporabljeni podatki ogrske statistike iz 1895. Veljajo za okraja Murska Sobota in Dolnja Lendava v tedanjem obsegu.

Delež obdelovalne površine (njiv, vrto in vinogradov) od celotne površine posameznih katastrskih občin je kazal *ob koncu 19. stol.* tele krajevne značilnosti: najnižji delež obdelane površine z 0—3% je prevladoval v glavnem na visokogorskih področjih jugozahodnih Alp in najvišjih kraških planotah, kjer so le redka naselja. Delež 3—10% so imela višja, nekoliko močnejše naseljena ozemlja v Alpah, na Krasu in vmes ležečih gorovjih. Naslednja skupina katastrskih občin z deležem 10—20% je bila že enakomerneje razdeljena po vsem slovenskem ozemlju. Ta delež je bil zlasti značilen za sredogorske okoliše Ljubljanske in Celovške kotline; na alpskem in kraškem področju predstavlja le nekaj ugodnih, v rodovitni vzhodni Sloveniji pa nekaj neugodnih izjem. Edino področje, kjer ga ni, je na skrajnem severovzhodu, v Prekmurju, Slovenskih goricah in na Dravskem polju. Katastrske občine z 20—35% obdelane površine so bile razširjene v vseh delih slovenskega ozemlja, najbolj pa v Celovski kotlini in na ozemlju med Pohorjem, Dravskim poljem in Savskim pogorjem. V sredogorju in na kraških poljih pomeni tak odstotek že ugodno stanje, v dolinah in na terciarnem gričevju na severovzhodu nastopa le

Vrstenke	Pašniki	Pašniki s sadnim drevjem	Pašniki z gozdnim drevjem	Prelogi	Lazi (požari)	Logi	Planine	Gozdovi visoki	Gozdovi nizki	Močvirje s trsjem
—	25,5	—	6,4	—	—	—	—	15,9	8,4	—
0,2	11,8	0,1	0,4	—	—	0,1	3,5	47,4	1,7	—
—	10,8	—	22,0	—	—	—	—	33,0	1,4	—
—	19,0	0,4	0,9	—	—	—	3,1	47,4	1,4	—
—	8,8	—	2,2	1,1	—	—	—	46,0	5,2	—
—	17,5	—	1,6	0,2	—	—	—	48,2	2,4	—
—	18,7	0,2	3,4	—	—	0,1	—	28,7	10,4	—
0,3	17,4	—	1,6	—	—	—	0,4	50,9	2,2	0,4
—	11,4	—	6,5	0,7	—	—	—	42,6	3,6	—
0,4	31,7	—	7,3	—	—	—	1,8	18,2	2,3	—
—	9,1	—	—	—	—	—	19,3	48,3	2,6	—
—	10,8	0,4	0,4	0,4	—	0,6	—	31,6	13,9	—
1,0	13,8	0,2	0,1	—	—	—	2,4	46,0	5,0	—
—	7,7	—	—	2,1	—	1,2	—	24,7	2,4	—
—	9,9	0,8	1,1	2,0	—	0,2	—	41,4	3,0	—
—	10,1	0,1	0,5	5,1	—	1,7	—	29,7	2,7	—
0,4	18,2	0,3	1,9	—	0,5	—	—	50,8	1,4	—
—	27,6	—	5,8	—	—	—	—	13,2	12,4	—
—	45,3	—	2,6	—	—	—	—	—	7,3	—
—	30,0	—	—	14,1	—	—	—	14,1	16,7	—

3. Vrste zemljišč

Sodni okraji	vrtovi		njive		vinogradi	
	ha	%	ha	%	ha	%
Koper, Piran	3.784	9,4	4.254	10,6	5.950	14,8
Podgrad	154	0,4	2.996	7,2	52	0,1
Trst	249	2,9	546	6,3	1.226	14,2
Šmohor	61	0,2	2.633	8,3	—	—
Beljak, Podklošter Rožek, Trbiž	339	0,4	12.776	13,4	—	—
Borovlje, Celovec — mesto in okolica	564	0,7	19.496	24,0	—	—
<i>Politični okraji</i>						
Velikovec	629	0,5	26.286	20,9	46	0,03
Dolnja Lendava	777	1,7	19.841	44,6	616	1,4
Murska Sobota	392	1,0	18.041	46,8	491	1,3

še izjemno v nekaterih močvirnih dolinah in nižavah. Delež s 35—50% obdelane zemlje je značilen za suhe, rodovitne ravnine, npr. okrog Kranja, Ljubljane in Celja, posebno pa za severovzhodna in jugovzhodna vinogradniška področja. Sega v razmeroma širokem pasu v osrednjo Dolenjsko in se razteza v najugodnejših legah po nizkem peščenčevem gričevju v Primorju. Malo je okolišev, kjer bi delež njiv, vrtov in vinogradov obsegal nad 50% površine. Večji taki kompleksi so le v subpanonskem področju na velikih ravninah ob Muri in Dravi ter v Slovenskih goricah. V manjši meri je ta delež zastopan v najugodnejše ležečih ravninah Ljubljanske, Krške in Celovške kotline. Nad polovico površine je obdelane samo še na jugozahodnem obrobju, in sicer na ravnem okrog Gorice in na flišnih gričih ob morski obali od Kopra do Pirana, kjer je na prvem mestu vinograd s sadovnjakom in vrtom.

Delež travnikov je bil največji na kraškem območju, zlasti v okoliših političnih okrajev Sežana in Postojna. Nad 20% kulturne površine je pripadalo travnikom v okrajih Gorica, Tolmin, Črnomelj, Kočevje in Ljubljana, nekaj manj sta imela Logatec in podgrajski sodni okraj. Za Belo krajino in Kočevsko je značilno, da je bilo mnogo travniške površine delno poraščene z gozdnim drevjem, kar je veljalo tudi za nekatere okoliše na Krasu. Razmeroma majhne deleže travniške površine (10—15%) so imeli drugi okraji na Kranjskem, le radovljiški okraj je 15% nekoliko prekoračil. Na Slovenskem Štajerskem je bilo razmeroma največ travnikov v ljutomerskem in brežiškem okraju, v drugih spodnještajerskih in vseh okrajih Slovenske Koroške se je delež gibal med 10—15%.

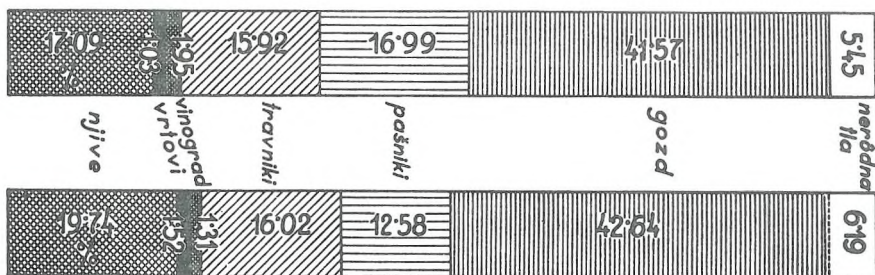
Razširjenost pašnikov je šla precej vzporedno s travniki. Politični okraji kraškega območja, Sežana, Postojna, Gorica ter sodni okraj Podgrad so bili na prvem mestu; v Beli krajini in na Kočevskem je delež tudi presegal 30%. V vseh teh okoliših, zlasti pa na Kočevskem, je bil velik del pašniške površine poraščen z gozdnim drevjem. Od 20—30% kulturne površine je odpadlo na pašnike, vstevši planinske, v okoliših okrajev Kranj, Ljubljana, Tolmin, Koper in Slovenj Gradec. V skupini okolišev, kjer se je delež pašnikov gibal med 15—20%, so bili okraji Kamnik, Litija, Logatec, Novo mesto, Celje, Beljak in Celovec, drugi okraji so spadali v skupino med 10—15%.

Velik del rodovitnega zemljišča je zavzimal *gozd*. Katastrski podatki kažejo, da so bili najbolj številni okraji, kjer je gozd pokrival polovico vse kulturne površine, sledili so jim okraji, v katerih je bil gozd najmočnejša zemljiška kategorija, maloštevilnejši so pa bili tisti, kjer je gozdna površina zaostajala za drugo vrsto kultur-

Sodni okraji	travniki		pašniki		gozdovi	
	ha	%	ha	%	ha	%
Koper, Piran	4.519	11,2	11.438	28,4	10.302	25,6
Podgrad	7.431	17,9	14.561	35,0	16.371	39,4
Trst	1.213	14,1	3.190	37,0	2.202	25,5
Šmohor	4.095	13,0	6.924	21,9	17.886	56,6
Beljak, Podklošter						
Rožek, Trbiž	14.905	15,6	15.856	16,6	51.426	54,0
Borovlje, Celovec — mesto in okolica	12.026	14,8	7.564	9,3	41.525	51,2
<i>Politični okraji</i>						
Velikovec	13.641	10,9	17.243	13,7	67.734	54,0
Dolnja Lendava	7.960	17,9	3.901	8,8	11.385	25,6
Murska Sobota	5.371	13,9	2.332	6,0	11.963	31,0

nega zemljišča. Tako je bilo le v nekaj kraških okoliših, v katerih je bil na prvem mestu pašnik, ter v okoliših, kjer je sestavljala obdelana zemlja večji del zemljišča, to je na Dravskem in Murskem polju (gl. pogl. 20).

Od časa, ko je nastal franciscejski kataster, sta se obseg in medsebojno razmerje kulturnih kategorij na splošno le nebstveno spreminjala. Toda glede na nekatere okoliše in posamezne kategorije zemljiških kultur so bile spremembe znatnejše. Kataster je le delno zajel take spremembe; tudi s ponovnimi revizijami ni bil popolnoma vsklajen z dejanskim stanjem. Zato je že avstrijska kmetijska statistika, ki se je sicer pri zemljiških kulturah opirala na katastrske površine, skušala te korigirati.

Zgoraj: Deleži posameznih zemljiških kulturnih kategorij v odstotkih celotne površine po stanju 1896 preračunani za vse slovenske ozemlje, spodaj: za Dravsko banovino (po A. Meiliku)

Na podoben način je do svojih rezultatov prihajala jugoslovanska poljedelska in gozdna statistika. Na podlagi njenih rezultatov *po okrajih za l. 1938* so preračunani odstotki za posamezne vrste zemljiških kultur v naslednji tabeli. Primerjava s prejšnjimi rezultati je le delno mogoča, ker je bil obseg mnogih okrajev spremenjen, a tudi klasifikacija kulturnih kategorij je bila drugačna. Sadovnjaki so bili izkazani kot posebna kategorija, kataster je pa le ločeno izkazoval travnike in pašnike s sadnim drevjem. Zemljišča, ki so se izmenoma uporabljala za razne kulture, kot vrstenke

3. Vrste zemljišč

in prelogi, se v novejši statistiki ne izražajo; šteta so bila pač k tisti kategoriji, ki so ji tedaj služila. Planinski pašniki niso bili posebej izkazani.

Okraj	Njive	Vrtovi	Travniki	Pašniki	Vinogradi	Sadovnjaki	Močvirja in trstje	Gozdovi
Brežice	23,1	0,6	15,5	10,4	4,7	1,0	0,7	44,0
Celje	22,6	1,0	20,8	8,2	1,9	0,5	0,1	44,9
Črnomelj	18,6	0,1	21,6	29,8	3,3	0,8	—	25,8
Dolnja Lendava	47,5	4,1	17,5	5,2	2,4	3,4	1,1	18,8
Dravograd	12,6	0,7	11,9	9,0	—	0,8	1,7	63,3
Gornji grad	10,8	0,1	7,6	21,1	0,2	0,5	0,3	59,4
Kamnik	24,6	0,1	12,4	10,2	—	1,4	—	51,3
Kočevje	10,0	0,1	22,5	24,4	—	0,6	0,1	42,3
Konjice	18,5	0,6	15,3	8,1	1,9	1,6	0,1	53,9
Kranj	18,5	0,4	11,7	11,0	—	1,4	—	57,0
Krško	23,8	0,4	12,0	6,0	4,5	1,1	—	52,2
Laško	17,8	0,4	17,9	10,1	0,1	—	—	53,7
Litija	20,1	0,9	12,8	11,1	0,3	0,6	0,4	53,8
Ljubljana	20,7	0,9	27,0	7,2	—	1,2	0,1	42,9
Ljutomer	36,4	1,1	17,1	4,6	5,0	4,8	0,7	30,3
Logatec	12,1	0,3	30,6	16,7	—	0,2	1,9	38,2
Maribor desni breg	20,6	0,3	15,1	6,4	1,9	1,3	0,7	53,7
Maribor levi breg	28,8	1,3	2,5	15,7	6,6	8,7	—	36,4
Murska Sobota	46,3	2,0	16,7	3,8	0,6	1,6	0,7	28,3
Novo mesto	22,3	0,1	13,4	12,1	3,0	1,0	—	48,1
Ptuj	33,8	2,1	16,4	9,2	5,4	4,5	2,0	26,6
Radovljica	5,7	0,6	13,2	22,5	—	—	0,7	57,3
Slovenj Gradec	16,5	0,3	13,4	14,2	0,2	1,3	—	54,1
Škofja Loka	10,7	0,3	14,8	23,3	—	1,4	—	49,5
Šmarje	22,4	1,1	20,3	8,5	5,5	—	0,3	41,9
Dravska banovina	20,9	0,7	16,6	12,6	1,8	1,5	0,5	45,4

Pregled zemljiških kategorij za *Slovensko Primorje* je napravljen na podlagi italijanskega agrarnega katastra iz 1929. V agrarnem katastru po občinah in posebnih agrarnih področjih izkazani podatki so deloma združeni za okoliše, ki v glavnem ustrezajo nekdanjim okrajem, deloma pa so izkazani za posamezna agrarna področja. Klasifikacija zemljiških kategorij se po tej statistiki razlikuje tako od klasifikacije po avstrijskem katastru kot od jugoslovanske statistike. Pri vsaki kategoriji je posebej izkazana površina navadne kulture, tj. zemljišče brez drevja ali poraščeno le do 5%. Če odstotek zaraščenosti presega 5%, ne prekorači pa 50%, se šteje zemljišče h kulturi z drevjem; pri poraščenosti nad 50% je zemljišče šteto kot posebna drevesna kultura (vinograd, sadovnjak, drevesnica, nasad murv ali okrasnih rastlin), kot gozd ali nekultivirano produktivno zemljišče s pretežno lesno proizvodnjo. Opredelitev kategorije nekultiviranega produktivnega zemljišča ni popolnoma jasna; zdi se, da sodijo sem slabi, neoskrbovani pašniki in slabe hoste, zlasti na kraških tleh. Vrstenke in prelogi so bili uvrščeni deloma med njive, deloma med travnike in pašnike, in sicer sorazmerno dobi, v kateri so se uporabljali za eno ali drugo kulturo.

V. K poglavju 3 (*Vrste zemljišč*) — Pokrajina z zelo različnimi vrstami zemljišč: njiv, sadovnjakov, travnikov, pašnikov in gozdov; vas Podkoren na Gorenjskem.

1

2

VI. K poglavju 3 (*Vrste zemljišč*) — ¹ Njive z različnimi kulturami. — ² Zaradi erozije opuščene kraške njive na terasah, Beka nad Trstom.

Okoliši	Njive		Stalni travniki			
	navadne	z drevjem	navadni	z drevjem	+ pašniki navadni	+ pašniki z drevjem
Postojne, Ilirske						
Bistrice	6,3	2,0	3,0	2,7	8,8	9,5
Tolminsko, Banjška planota, Trnovska planota, Idrijsko	5,5	0,4	14,1	12,0	—	—
Okoliš goriškega okraja, Komna in Vipavska dolina	9,0	7,5	11,6	7,3	—	—
Okoliš Sežane	4,9	3,4	1,6	1,2	11,9	13,4
Okoliš Kopra s kraškim zaledjem, okoliš Podgrada	6,7	10,5	0,4	—	3,2	12,1

Stalni pašniki		Posebne drevesne kulture	Gozdovi	Nekultivirano produktivno zemljišče	
navadni	z drevjem			navadno	z drevjem
8,5	13,3	0,1	44,0	0,6	1,2
11,0	10,2	—	39,7	2,4	4,7
13,1	13,0	6,9	25,2	3,6	2,8
1,9	8,1	1,2	23,8	9,5	19,1
0,7	13,9	5,5	31,0	7,4	8,6

Najznačilnejša sprememba v razvoju zemljiških kategorij je *nazadovanje* obsega pašnikov ter *povečanje* površine gozdov, njiv in travnikov. Na ozemlju Kranjske, Slovenske Štajerske in goriških okrajev Gorica, Sežana in Tolmin je odpadlo od rodovitnega zemljišča na:

	njive	travnike	pašnike	gozdove	drugo
po podatkih iz 1860 in 1870	15,5	17,3	23,9	41,1	2,2
po podatkih iz 1929 in 1938	17,2	18,0	15,6	45,4	3,8

Razvoj, kot ga kažejo ti odstotki, se izraža tudi na ozemlju večine posameznih okrajev; ponekod so razlike še večje. Delež površin njiv se je z izjemo kočevskega in sežanskega okraja povečal, delež gozda je nasplošno narasel. Pri travnikih je bil razvoj manj enoten; v nekaterih okrajih je tudi delež travnikov nazadoval. Razlike so ponekod le navidezne; zlasti se to opazi na ozemlju mariborskega in ljutomerskega okraja, kjer je bil znaten del travniške površine uporabljen za sadovnjake.

LIT.: Fr. VATOVEC, Kolonizacija laškega okraja v luči krajevnih in ledinskih imen ČZN, 24/1929, str. 49—70. — BLAZNIK, Bitenj. — IDEM, Posestne razmere. — WIESSNER, Dorf. — BAŠ, Požigalništvo. — VL. VALENCIČ, Nekdanji deželnoknežji gozdovi na Primorskem, GzV, 14/1954, str. 233—251. — IDEM, Agrarno gospodarstvo.

Geografska dela: A. MELIK, Kolonizacija Ljubljanskega barja, Ljubljana 1927. — IDEM, Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem, Ljubljana, 1946. — IDEM, Planine. — S. ILEŠIČ, Škofjeloško hribovje, GV, 14/1938, str. 48—98. — M. WRABER, Gozdna vegetacijska slika in gozdnogojitveni problemi Prekmurja, GV, 23/1951, str. 179—230. — VL. KLEMENČIČ, Agrarna geografija Tuhinjske doline, GZ, 1/1952, str. 75—120. — I. GAMS, Človek na zemlji Slovenjgraške kotline, GZ, 1/1952, str. 33—74. — I. VRIŠER, Goriška Brda, GZ, 2/1954, str. 51—113. — J. PLANINA, Soča. Monografija vasi in njenega področja, GZ, 2/1954, str. 187—250. — M. ŽAGAR, Geografija trga Šentjurja, GV, 27—28/1955—1956, str. 263—309. — S. POLAJNAR, Dolina Kokre, GV, 27—28/1955—1956, str. 209—262. — BELEC, Antropogeografija vasi. — A. BRIŠKI, Agrarna geografija Šavrinskega gričevja, GZ, 4/1956, str. 221—274. — KERT, Vinogradniška pokrajina. — VL. KOKOLE, Gospodarska geografija naselij med Savo in Sotlo, GZ, 4/1956, str. 5—128. — A. SORE, Šaleška dolina, GV, 27—28/1955—1956, str. 44—86. — R. MARKOVIČ, Problemi hribovskega kmeta v celjskem okraju, CZb, 1958, str. 216—232. — MEDVED, Mežiška dolina. — V. KLEMENČIČ - M. JERŠIČ, Elementi transformacije Bistriške ravnine, Kamniški zbornik, 11/1967, str. 3—46.